SOBRE LA REPRESENTACIÓ SUBJACENT DE LES PARAULES COMENÇADES EN *VsC-* I SOBRE EL CARÀCTER OPAC DE LES ALTERNANCES MORFOFONOLÒGIQUES PER PREFIXACIÓ*

A Joaquim Viaplana, que va ser el primer a ensenyar-me que al darrere dels sons s'hi amaguen moltes coses i que moltes vegades aquestes coses són relatives; que, després de moltes discussions, m'ha convençut que, de conviccions, val més tenir-ne poques; que m'ha ajudat a tenir una mirada inquisitiva i escèptica, alhora, davant de la realitat, subjacent i superficial, que ens envolta. A en Joaquim, amic, mestre, conseller i col·lega.[1]

1. Introducció

L'estructura present en les formes subjacents no és controvertida, o incerta, quan hi ha, al mateix temps, alternances morfofonològiques de caràcter productiu que la descobreixen i una condició fonològica clara i sistemàtica en la llengua que pugui justificar les diferències entre la forma subjacent que cal establir i la forma superficial corresponent.

És el cas, per exemple, de les formes verbals del català *temeré* [təməŕé], *temeria* [təməŕíə] i similars, per a les quals sembla que hi ha evidència positiva

(*) Aquest treball ha estat possible gràcies al suport dels projectes «Descripción e interpretación de la variación dialectal: aspectos fonológicos y morfológicos del catalán» (FFI2010-22181-C03-02, UB) i «Análisis teórico de los procesos segmentales y morfofonológicos del catalán» (FFI2010-22181-C03-01, UAB). Vull expressar el meu agraïment a Donca Steriade, que em va fer despertar l'interès per la qüestió de què tracto en aquest article, i als editors del volum, Esteve Clua i Maria-Rosa Lloret, per haver-me convidat a participar-hi.

1. Amb Joaquim Viaplana, vaig cursar l'assignatura *Lingüística descriptiva catalana* el segon any de la llicenciatura de Filologia Catalana, ara fa aproximadament divuit anys; va ser aleshores quan vaig aprendre, entre d'altres, les nocions de representació fonèmica, de representació subjacent, d'alternança morfofonològica i d'indeterminació de les representacions subjacents, des de perspectives diverses, com ara l'estructuralista o la generativista clàssica. Aquest article tracta d'aquestes qüestions.

que la representació subjacent ha de ser sense la vocal [ə] que apareix entre el radical i el morf de futur (p. ex. /tem+ɾe/, /tem+ɾiə/). Això és així, d'una banda, atesa l'alternança [ə] ~ Ø, que es detecta quan s'observen altres formes del mateix paradigma verbal (*temo* [témØu], *tems* [témØs], *temem* [təmØém], *temia* [təmØíə]), en les quals no apareix la vocal; i de l'altra, donada la condició fonològica de caràcter prou general en català segons la qual el grau de sonicitat entre segments heterosil·làbics adjacents ha de ser igual o decreixent, condició que no s'acompliria si les formes comentades es realitzessin sense la vocal (**temré*, **temria*). Les alternances a què estan subjectes aquestes formes verbals, a més, es poden qualificar de productives, en la mesura que la flexió, a diferència d'altres processos morfològics, com ara la prefixació, és inherentment productiva o, si es vol, transparent. Si, a més a més, es tenen en compte altres formes de la mateixa classe verbal, com ara *rebré* [rəβØɾé], *rebria* [rəβØɾíə] o *rompré* [rumpØɾé], *rompria* [rumpØɾíə], idèntiques a *temeré* i *temeria*, pel que fa al temps verbal i a la persona gramatical, però amb una estructura segmental diferent, es detecta que no hi ocorre cap vocal [ə] entre el radical i els morfs de futur i de condicional, de manera que es pot concloure que la vocal intermèdia que apareix en els casos del tipus *temeré* i *temeria* no té cap mena d'afiliació morfològica i que s'ha de considerar, per tant, epentètica (Wheeler 2005: § 8.2).

La controvèrsia i la incertesa es plantegen quan no hi ha aquestes alternances morfofonològiques, quan aquestes alternances no són estrictament productives, o quan hi ha més d'una interpretació fonològica possible per a una determinada forma fonètica.

La primera circumstància la trobem, a tall d'exemple, en les formes *estona* [əstónə] i *escala* [əskálə], la forma subjacent de les quals no es pot descobrir empíricament atès que el segment vocàlic inicial no alterna mai amb Ø: en aquest cas, incloure la vocal en la representació subjacent o no incloure-la-hi esdevé una decisió inevitablement subjecta a l'especulació teòrica. Una situació semblant es planteja en formes com ara *esport* [əspɔ́rt] o *estructura* [əstɾuktúɾə], en què la neutra inicial tampoc no alterna amb Ø, i, de fet, apareix en formes prefixades, en aquest cas absolutament transparents, com ara *Interesport* [inteɾəspɔ́rt] o *superestructura* [sùperəstɾuktúɾə]. El mateix podem afirmar de formes com ara *especial*, *específic* o *estereotip*, que a banda de no alternar mai amb Ø, presenten la vocal en les formes prefixades corresponents: *superespecial* [sùpəɾəspəsjál], *inespecífic* [inəspəsífik], *subestereotip* [supəstereotíp].

La segona circumstància la trobem en formes com *escriure* [əskɾíwɾə] o *esperar* [əspəɾá]. Per a aquestes formes, sí que trobem l'alternança [ə] ~ Ø, quan n'observem formes derivades per prefixació, com ara *inscriure* [inØskɾíwɾə], *subscriure* [supØskɾíwɾə], *descriure* [dəØskɾíwɾə], o *prosperar* [pɾuØspəɾá], sense la [ə]. Aquesta alternança, tanmateix, no es pot considerar del tot productiva o transparent, i per tant, suficientment reveladora, atès que en altres formes prefixades, de fet més transparents, sí que apareix la [ə]: *reescriure* [reəskɾíwɾə], *sobreescriure* [soβɾəəskɾíwɾə]; *desesperar* [dəzəspəɾá]. És dubtós, en aquest sentit,

que el parlant tingui consciència de la composicionalitat morfològica de formes com *inscriure*, *subscriure* i *prosperar*, amb un significat prou allunyat del de les bases respectives (p. ex. *escriure* i *esperar*), mentre que és molt més probable que la tingui en casos com *reescriure* o *sobreescriure*.

La tercera circumstància, finalment, la trobem en mots com ara *centre* [séntrə] o *tendre* [téndrə], per als quals es pot postular una forma subjacent sense la vocal final, donada l'alternança amb Ø observada en formes derivades per sufixació que podem considerar plenament productives, com són *cèntric* [séntrØik], *central* [səntrØál], *centrista* [səntrØístə], o *tendresa* [təndrØézə], *tendríssim* [təndrØísim], etc. I donada la condició fonològica segons la qual el grau de sonicitat dels segments que integren una síl·laba ha de ser decreixent respecte del nucli sil·làbic i que invalida formes sense la vocal final com ara **centr* o **tendr*. En aquests casos, però, també es podria postular una forma subjacent amb una vocal neutra final corresponent al morf de masculí, tal com ocorre en altres formes nominals masculines (*rude* [rúðə], *còmode* [kɔ́muðə]), en què s'ha d'interpretar necessàriament que la vocal té un origen morfològic, ja que no hi ha cap raó fonològica que justifiqui la inserció de la vocal (Wheeler 2005: § 8.1).

Amb tot això volem dir que, moltes vegades, els elements de què disposa l'analista per determinar les formes subjacents es difuminen, i per fer-ho cal recórrer de forma inevitable a l'especulació o, si es vol, a l'extrapolació teòrica. I és per aquesta raó que sovint les representacions subjacents que es proposen no estan del tot legitimades empíricament.

L'objectiu d'aquest treball és, precisament, aportar evidència empírica per a una representació subjacent de les paraules començades en *VsC-* en català sense la vocal inicial. Tot i que el marc descriptiu està essencialment enfocat als casos que impliquen una sibilant (del tipus *especial* i *específic*), l'argumentació és extensible, com es veurà, als casos en què no hi ha una sibilant implicada (del tipus *engreixar* i *entendre*), la vocal inicial dels quals té també una naturalesa incerta.

2. Objectius i argumentació general

Sobre la base de la casuística relacionada amb el procés de subaplicació de la reducció vocàlica del català de Mallorca, en aquest treball aporto evidència empírica a favor d'una representació subjacent per als mots començats en *VsC-* sense la vocal inicial. I demostro, també, que les alternances morfofonològiques motivades per prefixació són indiscutiblement opaques.

En diferents treballs (Veny 1962; Bibiloni 1998; Mascaró 2002), s'ha observat que en el català de Mallorca no hi ha reducció vocàlica regular a [ə] en les circumstàncies següents: (*a*) en formes derivades productives amb una vocal àtona *e* alternant amb [é] o [ɛ́] en el radical de la forma primitiva (*festassa* [e] ~ *festa* [é]; *celet* [e] ~ *cel* [ɛ́]); (*b*) en formes verbals amb una vocal àtona *e* alternant amb [é] en una altra forma verbal del mateix paradigma flexiu (*pegar* [e] ~ *pega* [é];

quedam [e] ~ *queda* [é]); (*c*) en manlleus i paraules apreses amb una vocal àtona *e* precedida generalment de consonant labial (*vermut*, *vedet*; *benigne*, *fetitxisme*, *penicil·lina* [e]). Tal com demostro en treballs previs (Pons-Moll 2011, en premsa), la manca de reducció vocàlica a [ə] afecta, certament, les vocals en alguna de les situacions esmentades, però només quan es troben en la síl·laba inicial del radical (veg. *netet*, *cremar*, *feminisme* [e], i també *renetet*, *recremar i efeminat* [e]), ja que en altres posicions experimenten de forma general el procés regular de reducció vocàlica (*paperet*, *castellet*; *contestam*, *tolerau*; *amenitzar*, *preferent* [ə]).

El que és crucial, i el que ens interessa aquí, és que la subaplicació de la reducció vocàlica afecta la segona vocal de mots com ara *Estevet*, *esquemet*, *esperam*, *estenem*, *especial* o *esqueixada* [e], en la mesura que, si és certa la generalització establerta per Pons-Moll (2011, en premsa) —això és, que la subaplicació de la reducció vocàlica es dóna quan la vocal es troba en la síl·laba inicial del radical—, tenim evidència empírica per considerar que la vocal inicial d'aquestes formes (***E***stevet, ***e***squemet, ***e***speram, ***e***stenem, ***e***special o ***e***squeixada [ə]) no forma part del radical i que s'ha d'interpretar, per tant, com a epentètica. Si en formés part, la segona vocal no es veuria afectada pel fenomen de subaplicació comentat, i no és el cas.

D'altra banda, el fet que els parlants mallorquins vacil·lin entre realitzacions amb reducció vocàlica a [ə] i realitzacions sense reducció vocàlica a [ə] en els casos en què l'estructura morfològica de la paraula no els és clara (*aixecar*, *emprenyar* [e] / [ə]), o que apliquin la manca de reducció vocàlica quan la vocal no es troba en la síl·laba inicial del radical en casos en què la paraula té l'aparença de prefixada (*aberració*, *americà* [e]), demostra que les alternances morfofonològiques motivades per prefixació són indiscutiblement opaques.

Les dades analitzades ens serveixen, amb tot, per valorar les diferents aproximacions que s'han desenvolupat en teoria de l'optimitat per donar compte de la naturalesa de les representacions subjacents, així com del seu procés d'adquisició i aprenentatge: això és, la *riquesa de la base*, l'*optimització del lexicó* i la *riquesa de la base radical*.

L'article s'estructura de la manera següent. En el § 3, exposo el procés de reducció vocàlica general del català de Mallorca i els casos de derivació, de flexió verbal i de paraules d'introducció recent en què aquest procés no opera o subaplica. En el § 4 em centro en els casos, també relatius a la derivació, la flexió verbal i a les paraules d'introducció recent, que tenen la característica de començar en *VsC-* i en què també hi ha subaplicació de la reducció vocàlica. En el § 5 introdueixo els casos de vacil·lació entre la reducció vocàlica i la subaplicació. En el § 6, finalment, em refereixo a les conseqüències teòriques que tenen les dades objecte d'estudi per a les diferents teories que s'han desenvolupat en teoria de l'optimitat per establir les formes subjacents.

3. La subaplicació de la reducció vocàlica en el català de Mallorca

En aquesta secció, exposo el sistema de reducció vocàlica general del català de Mallorca (§ 3.1), i els casos en què aquest procés no opera o subaplica (§ 3.2), com a marc descriptiu i teòric necessari per entendre l'argumentació que es fa en aquest article. Evito, però, una descripció exhaustiva del fenomen, i no entro en els detalls tècnics o formals que expliquen els casos de subaplicació en la derivació productiva i en la flexió verbal, per als quals es pot consultar Pons-Moll (2011, en premsa), i els casos de subaplicació en paraules apreses i en manlleus, per als quals es pot consultar Pons-Moll (2012). En aquesta secció, amb tot, presento una versió molt resumida del que proposo en els treballs esmentats.

3.1 La reducció vocàlica en el català de Mallorca

La majoria de varietats del català de Mallorca tenen típicament un sistema vocàlic tònic que consta de vuit vocals (1) i un sistema vocàlic àton que consta de quatre vocals (2).

(1) Sistema vocàlic tònic del català de Mallorca

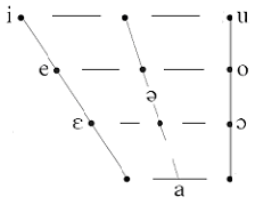

ll[í]s ll[ú]ç

carr[é]r p[ó]ma

br[ɔ́]s

caf[ɛ́] m[ɔ́]s

p[á]s

(2) Sistema vocàlic àton del català de Mallorca

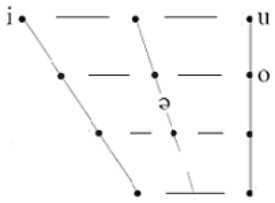

all[i]sar ll[u]cet

p[o]meta, m[o]ssegar

carr[ə]ró, caf[ə]tet, br[ə]set, p[ə]sset

Aquest sistema vocàlic àton format per quatre vocals és el resultat, com és sabut, d'un procés general de reducció vocàlica, segons el qual les vocals anteriors mitjanes /é/ i /ɛ́/ i la vocal baixa /á/ esdevenen [ə] en posició àtona, i la vocal posterior mitjana baixa /ɔ́/ esdevé [o] també en posició àtona (3).

Les vocals del català de Mallorca, doncs, experimenten un procés fonològic general de canvi vocàlic quan es troben en posició àtona, com també ho fan, tot i que de manera diferent i amb resultats diferents, les vocals de la resta de varietats del català. Aquest procés, d'altra banda, explica les alternances de (4). (Veg., entre d'altres, Mascaró 2002.)

(3) Procés de reducció vocàlica en el català de Mallorca

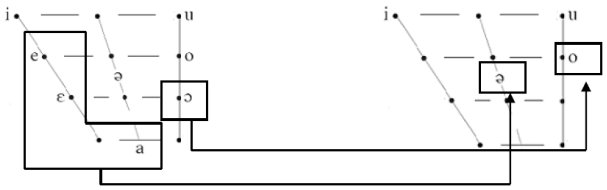

(4) Alternances provocades pel procés de reducció vocàlica en el català de Mallorca
c[á]sa ~ c[ə]seta
caf[é] ~ caf[ə]tet
carr[é]r ~ carr[ə]ró
cont[é]st ~ cont[ə]stam
tol[é]r ~ tol[ə]ram
x[é]rr ~ x[ə]rram

En teoria de l'optimitat, la reducció d'un sistema vocàlic en posició àtona s'interpreta de forma general com un efecte de l'escala harmònica per a les vocals en posició àtona (VOCAL ÀTONA/ə ≻ VOCAL ÀTONA/i,u ≻ VOCAL ÀTONA/e,o ≻ VOCAL ÀTONA/ɛ,ɔ ≻ VOCAL ÀTONA/a; Prince & Smolensky 1993). Aquesta escala harmònica i la jerarquia de restriccions de marcatge posicional subseqüent (*VOCAL ÀTONA/a >> *VOCAL ÀTONA/ɛ,ɔ >> *VOCAL ÀTONA/e,o >> *VOCAL ÀTONA/i,u >> *VOCAL ÀTONA/ə; Prince & Smolensky 1993) expressen la preferència universal pels segments amb mínima sonicitat, en posició inaccentuada o, en altres paraules, el rebuig per elements amb màxima sonicitat en posició inaccentuada. (Per a una aplicació d'aquesta jerarquia a altres varietats del català, veg. Wheeler 2005 i Lloret & Jiménez 2008.)

L'aplicació de la reducció vocàlica de les vocals de la sèrie anterior en el català de Mallorca es pot explicar mitjançant la jerarquització de les restriccions de marcatge posicional o contextual *VOCAL ÀTONA/a, *VOCAL ÀTONA/ɛ, *VOCAL ÀTONA/e, que penalitzen elements amb molta o força sonicitat (específicament, [a], [ɛ] i [e]) en posició àtona, per damunt de la restricció de fidelitat que prohibeix els canvis de trets IDENTITAT(TRETS).

3.2 La subaplicació de la reducció vocàlica en la derivació productiva, la flexió verbal i en les paraules d'introducció recent

Com es pot observar a (5), les formes derivades productives amb una vocal àtona situada a la síl·laba inicial del radical que alterna amb una vocal [é] o [ɛ́] a la base del primitiu no es realitzen amb una neutra, sinó amb una [e]. En aquests casos, per tant, hi ha subaplicació del procés general de reducció vocàlica a [ə]. Com s'il·lustra a (6), les formes derivades no productives amb una vocal àtona situada també en la síl·laba inicial del radical que alterna amb les vocals tòniques [é] i [ɛ́] en el radical del primitiu experimenten reducció vocàlica regular. Com es pot veure a (7), finalment, les formes derivades, productives i no productives, amb la *e* alternant amb [é] o [ɛ́] però no situada en la síl·laba inicial del radical també experimenten reducció vocàlica regular a [ə].

(5) Subaplicació de la reducció vocàlica en formes derivades productives, amb *e* alternant amb [é] o [ɛ́] i situada en la síl·laba inicial del radical
f[é]sta ~ f[e]stassa
c[ɛ́]l ~ c[e]let
p[é]ix ~ p[e]ixot

(6) Aplicació normal de la reducció vocàlica en formes derivades no productives, amb *e* alternant amb [é] o [ɛ́] i situada en la síl·laba inicial del radical
f[é]sta ~ f[ə]stiu
c[ɛ́]l ~ c[ə]lestial
p[é]ix ~ p[ə]ixater

(7) Aplicació normal de la reducció vocàlica en formes derivades productives i no productives, amb *e* alternant amb [é] o [ɛ́] però no situada en la síl·laba inicial del radical
pap[é]r ~ pap[ə]ret ~ pap[ə]rera
fid[ɛ́]u ~ fid[ə]uot ~ fid[ə]uada
caf[ɛ́] ~ caf[ə]tet ~ caf[ə]teria

És molt important destacar, per seguir l'argumentació d'aquest treball, que la posició que afavoreix la manca de reducció vocàlica a [ə] és la síl·laba inicial del radical, i no pas de la paraula. Ho demostra el fet que el fenomen no afecti les vocals del prefix o del primer terme del mot compost, i que en canvi afecti la primera vocal del radical o del segon terme del mot compost (8).

(8) Subaplicació de la reducció vocàlica en formes derivades productives prefixades, amb *e* alternant amb [é] o [ɛ́] i situada en la síl·laba inicial del radical
n[é]t ~ n[e]tet ~ r[ə]n[e]tet
mareded[é]u ~ m[ə]r[ə]d[ə]d[e]ueta

Un comportament semblant amb unes condicions molt similars s'esdevé en el cas de la flexió verbal. Hi ha realitzacions amb [e], i no pas a [ə], en totes

aquelles formes verbals amb una vocal àtona situada en l'extrem esquerre del radical que alterna amb un radical amb [é] tònica (9). El procés se circumscriu, com ocorria en la derivació, als casos en què la vocal es troba en l'extrem esquerre del radical, i no ocorre quan la vocal es troba en altres posicions; cf. (9) vs. (10). En aquest cas, però, la reducció vocàlica regular opera quan la vocal tònica alternant és [ɛ́] (*x*[ɛ́]*rr*, *x*[ɛ́]*rra*, *x*[ɛ́]*rren*, *x*[ɛ́]*rris*... ~ *x*[ə]*rram*, *x*[ə]*rrau*, *x*[ə]*rraries*, *x*[ə]*rraríem*...); en aquests casos, en efecte, no hi ha subaplicació. En la mesura que la flexió és productiva *per se*, aquest no és un factor decisiu en la resolució del fenomen. Cal tenir en compte, no obstant això, que el fenomen només es dóna de forma sistemàtica en els verbs de la primera conjugació, de fet la conjugació productiva en català.

(9) Subaplicació de la reducció vocàlica en formes verbals, amb *e* alternant amb [é] i situada en la síl·laba inicial del radical
p[é]g, p[é]gues, p[é]gui, p[é]guis... ~ p[e]gam, p[e]gau, p[e]garé, p[e]garies...
qu[é]d, qu[é]des, qu[é]di, qu[é]dis... ~ qu[e]dam, qu[e]dau, qu[e]daré...
cr[é]m, cr[é]mes, cr[é]ma, cr[é]mi... ~ cr[e]mam, cr[e]mau, cr[e]marien...

(10) Aplicació normal de la reducció vocàlica en formes verbals, amb *e* alternant amb [é] però no situada en la síl·laba inicial del radical
cont[é]st, cont[é]stes, cont[é]sta... ~ cont[ə]stam, cont[ə]stau, cont[ə]staria...
consid[é]r, consid[é]res, consid[é]ra... ~ consid[ə]ram, consid[ə]rau...
tol[é]r, tol[é]res, tol[é]ra, tol[é]ri... ~ tol[ə]ram, tol[ə]rau, tol[ə]raria...

Com ocorria en el cas de la derivació, el domini rellevant és la síl·laba inicial del radical i no pas la paraula, tal com ho demostren les realitzacions de formes com les de (11), en què el prefix no es veu afectat pel fenomen i en canvi sí que s'hi veu afectat el radical.

(11) Subaplicació de la reducció vocàlica en formes verbals prefixades, amb *e* alternant amb [é] i situada en la síl·laba inicial del radical
recr[é]m, recr[é]mes... ~ r[ə]cr[e]mam, r[ə]cr[e]mau, r[ə]cr[e]marien...
manll[é]v, manll[é]va... ~ m[ə]nll[e]vam, m[ə]nll[e]vau, m[ə]nll[e]varies...

En les paraules d'introducció recent —ja siguin formes cultes o manlleus—, la *e* en posició àtona també es realitza com a [e] i no pas com a [ə], especialment quan aquesta vocal es troba a l'extrem esquerre del radical i quan va precedida de consonant labial, ja sigui oclusiva, nasal o fricativa (12).

(12) Subaplicació de la reducció vocàlica en paraules d'introducció recent, amb *e* situada en la síl·laba inicial del radical (i generalment precedida de consonant labial)

v[e]rmut	p[e]l·lícula
v[e]rbena	p[e]dòfil
v[e]det	b[e]nigne

el M[e]sies f[e]titxisme
el P[e]ntàgon f[e]l·lació

Noteu, altra vegada, com la posició estructural rellevant aquí torna a ser la síl·laba inicial del radical i no de la paraula, tal com ho demostra el fet que el fenomen operi en casos com els de (13), en què la vocal afectada per la manca de reducció a [ə] no es troba a l'esquerra de la paraula, sinó del radical.

(13) Subaplicació de la reducció vocàlica en paraules d'introducció recent prefixades, amb *e* situada en la síl·laba inicial del radical (i generalment precedida de consonant labial)
imp[e]cable
imp[e]dància
sup[e]ditar
llargm[e]tratge
comm[e]morar

Pons-Moll (2011, en premsa) argumenta que la subaplicació de la reducció vocàlica en la derivació productiva i en la flexió verbal (*f*[e]*stassa*, *p*[e]*gam*) és una conseqüència directa de la interacció de la jerarquia de restriccions de marcatge posicional referida a les vocals en posició àtona, introduïda en el § 4.1, i un conjunt de restriccions de fidelitat *output-output* relativitzades en funció de dos factors: la productivitat del procés derivacional —en el cas de la derivació— i la posició de la vocal afectada en el marc del radical —tant en el cas de la derivació com de la flexió. Concretament, la asimetria que s'estableix entre les formes derivatives i verbals amb la vocal situada en la síl·laba inicial del radical (*f*[e]*stassa*, *p*[e]*gam*) i les formes amb la vocal situada en altres posicions (*pap*[ə]*ret*, *cont*[ə]*stam*) es formalitza mitjançant un conjunt de restriccions de fidelitat *output-output* amb una referència explícita a la posició inicial del radical, que explica que hi hagi més fidelitat intraparadigmàtica en aquests casos i, per tant, que hi hagi subaplicació de la reducció vocàlica. A Pons-Moll (2012), d'altra banda, es proposa que la subaplicació de la reducció vocàlica en els manlleus i les paraules apreses, que típicament no alternen amb vocals tòniques i en què per tant no hi pot actuar la pressió paradigmàtica, s'explica per l'activitat d'una restricció de marcatge contextual que prohibeix la vocal neutra en la posició inicial del radical.

Insisteixo que el fenomen és molt més complex que tot això, i que, per a una anàlisi detallada dels diferents casos de subaplicació, cal consultar els treballs indicats. El que és important destacar d'aquestes anàlisis, però, és que es faci servir el tipus de restricció que es faci servir, això és, de fidelitat (posicional) o de marcatge (contextual), cal fer una referència explícita a la posició inicial del radical.

4. La subaplicació de la reducció vocàlica en els mots començats en *VsC-*

Com s'indicava en el § 2, és interessant constatar com la subaplicació de la reducció vocàlica afecta la segona vocal, en els mots que comencen en la vocal *e-* seguida d'un grup consonàntic format per una sibilant seguida de consonant. Això ocorre, com es deia, tant en formes derivatives productives (***E**st**e**vet* [ə] [e]), com en formes flexives verbals (***e**sp**e**ram* [ə] [e]), com en paraules apreses i manllevades (***e**sp**e**cial* [ə] [e]).

Tal com es pot observar en les formes de (14), en efecte, hi ha subaplicació de la reducció vocàlica en formes derivatives de caràcter productiu començades en *e-* seguida d'un grup consonàntic format per una sibilant seguida de consonant. El que és remarcable és que el fenomen afecti la segona vocal àtona. La primera vocal àtona es realitza neutra, tal com és esperable tenint en compte el procés regular de reducció vocàlica i el consegüent sistema vocàlic àton del català de Mallorca.

(14) Formes derivades productives començades en *VsC-*
[ə]st[é]ve [ə]st[e]vet
[ə]squ[é]ma [ə]squ[e]met

Les raons que expliquen la manca de reducció vocàlica en la segona vocal són les mateixes que les adduïdes per explicar els casos sense vocal àtona inicial (*f**e**stassa*, *p**e**ixot* [e]), això és, la pressió paradigmàtica i, és clar, una aproximació precipitada a les dades diria que òbviament la primera vocal en casos del tipus ***E**stevet* no es veu afectada per la subaplicació perquè no està exposada a aquesta pressió, ja que no alterna amb cap vocal en posició tònica. Això és cert, però el que és rellevant aquí és que si la generalització establerta en el § 3.2 —les vocals afectades per la manca de reducció vocàlica són les que es troben en posició inicial de radical— és certa, les dades de (14) ens indiquen precisament que el radical, i la paraula, no contenen la primera vocal (p. ex. /stevət/, /skemət/) i que, per tant, cal considerar-la epentètica. Si no fos així, la segona vocal experimentaria la reducció vocàlica general, com ocorre en casos en què la vocal potencialment afectada no es troba en l'inici del radical (del tipus *pap*[ə]*ret* o *fid*[ə]*uot*). Semblantment, en les formes verbals de (15), començades per *VsC-*, hi ha també subaplicació de la reducció vocàlica de la segona vocal àtona. Això indica, altra vegada, que si és encertada l'observació que la vocal afectada per la pressió paradigmàtica és la inicial del radical, cal considerar que la primera vocal és aliena al radical i, doncs, que queda al marge de la representació subjacent del radical, i de la paraula (p. ex. /speraw/, /stenəm/).

(15) Formes verbals començades en *VsC-*
[ə]sp[é]ra [ə]sp[e]rau
[ə]st[é]n [ə]st[e]nem

Podem arribar a conclusions semblants quan observem els manlleus i les paraules apreses de (16). En aquests casos, en els quals no hi ha de forma general alternances (veg., però, entre d'altres *esf*[é]*ra* ~ *esf*[e]*reta*), com en els que hem analitzat fins ara, no és la pressió paradigmàtica la que explica la manca de reducció vocàlica, sinó una condició de caràcter contextual que prohibeix la vocal neutra en la síl·laba inicial del radical, eventualment precedida de consonant labial. El fet que la vocal afectada per aquesta condició sigui la segona i no pas la primera, però, ens torna a indicar que el radical no conté la primera vocal i que cal considerar-la epentètica (p. ex. /spesifik/, /skeʃadə/).

(16) Paraules apreses i manlleus començats en *VsC-*

[ə]sp[e]cial	[ə]sp[e]cífic
[ə]sp[e]cialista	[ə]sp[e]cificador
[ə]sp[e]cialitat	[ə]sp[e]cificitat
[ə]sp[e]cialitzar	[ə]sp[e]rmatozou
[ə]sp[e]cialment	[ə]st[e]roide
[ə]st[e]reotip	[ə]st[e]roides
[ə]st[e]reotipar	[ə]sv[e]rat
[ə]sp[e]ctant	[ə]sv[e]ltesa
[ə]sm[e]ram	[ə]sk[e]tchar
[ə]sf[e]reta	[ə]squ[e]ixada

El que es pot concloure de les dades de (14)-(16) és que la vocal inicial dels mots començats en *VsC-* és invisible per a les restriccions de fidelitat posicional *output-output* adduïdes a Pons-Moll (2011, en premsa) per donar compte de la subaplicació de la reducció vocàlica en derivació productiva i en flexió verbal, com també ho és per a la restricció de marcatge contextual que milita en contra de la neutra en posició inicial de radical, adduïda a Pons-Moll (2012) per donar compte de la subaplicació de la reducció vocàlica en paraules apreses i en manlleus.

Tenint en compte el que hem vist en el § 1, això és, la manca d'evidència empírica per considerar epentètica la vocal inicial dels mots començats en *VsC-*, les dades exposades en l'apartat anterior són reveladores. Tot i que per a aquests casos no hi hagi alternances morfofonològiques clares que revelin la naturalesa de la vocal inicial, el comportament d'altres elements dins de la mateixa paraula ens indica que el parlant les interpreta com a alienes al radical, i per tant com a epentètiques.

5. Vacil·lacions entre la reducció i la no-reducció en formes (aparentment) prefixades

Un fenomen interessant relacionat amb aquestes dades és que hi ha alguns casos en què els parlants fluctuen entre realitzacions amb [e] (és a dir, amb

subaplicació de la reducció vocàlica) i realitzacions amb [ə] (és a dir, amb aplicació normal de la reducció vocàlica) (17), o en què presenten realitzacions amb [e] quan la vocal no es troba en la síl·laba inicial del radical (18).

(17) Casos de fluctuació entre reducció i subaplicació
aix[e/ə]car
empr[e/ə]nyar
engr[e/ə]ixar
al[e/ə]grar

(18) Casos amb subaplicació no previsible
ab[e]rració
am[e]ricà

El fet que el parlants vacil·lin entre realitzacions amb [e] i realitzacions amb [ə] en casos com els de (17) o el fet que esporàdicament sigui possible trobar realitzacions amb [e] quan la vocal no es troba en la síl·laba inicial del radical (18) corrobora el caràcter opac de les alternances morfofonològiques per prefixació: aquests casos són precisament aquells casos en què el parlant-aprenent pot dubtar sobre l'estructura morfològica de la paraula i pot interpretar-la erròniament com a prefixada (*ab*[e]*rració*, *am*[e]*ricà*, **aix*[e/ə]*car*, **empr*[e/ə]*nyar*, **engr*[e/ə]*ixar*, *al*[e/ə]*grar*)[2] i els casos en què pot dubtar sobre la naturalesa (subjacent o no) de la vocal inicial en els casos en què va seguida de grup consonàntic (*empr*[e/ə]*nyar*, *engr*[e/ə]*ixar*).

6. Les teories sobre la determinació i l'adquisició de les representacions subjacents a la llum de les nostres dades

En aquest apartat, valorem de quina manera les nostres dades són rellevants per a les diferents teories que s'han desenvolupat en teoria de l'optimitat per determinar la naturalesa de les representacions subjacents en els casos en què no hi ha alternances morfofonològiques que les descobreixin, així com del seu procés d'adquisició i d'aprenentatge. Aquestes teories, que s'han d'entendre com a hipòtesis, són la riquesa de la base, l'optimització del lexicó i la riquesa de la base radical.

Segons la hipòtesi de la riquesa de la base (*Richness of the Base*; Prince & Smolensky 1993: 205, 225), davant dels casos de manca d'alternança morfofonèmica, el parlant projecta totes les representacions subjacents possibles per a una determinada forma fonètica, les quals serien /əsC/ i /ØsC/, en el cas que ens ocupa; la gramàtica (p. ex. l'Avaluador, en teoria de l'optimitat) és la

2. Posem un asterisc al davant de les paraules històricament prefixades.

responsable, en darrera instància, de seleccionar la forma real en una llengua determinada, es parteixi de la representació subjacent que es parteixi. Així, tant si es parteix de /əsC/ com si es parteix de /ØsC/, la forma resultant és [əsk]. En el primer cas, el pas de la representació subjacent a la superficial (/əsC/ → [əsC]) no representa cap cost per a les restriccions de fidelitat, en la mesura que tenim una representació superficial, un candidat, plenament fidel, sense canvis respecte de la representació subjacent. En el segon cas, el pas de la representació subjacent a la superficial (/ØsC/ → [əsC]) sí que implica costos per a les restriccions de fidelitat, concretament per a la restricció de fidelitat que prohibeix la inserció. Es pot afirmar que aquesta mena d'aproximació manté, en la representació subjacent, la incertesa que es planteja en el pla superficial, i mira de no comprometre's amb cap de les formes subjacents possibles.

Les dades exposades en aquest treball, però, invaliden aquest tractament, en la mesura que, si partíssim de la representació subjacent amb un radical amb la vocal neutra inicial (/əsC/), obtindríem formes inexistents, amb reducció vocàlica a [ə] de la segona vocal. En efecte, l'activitat de les restriccions de fidelitat *output-output* relativitzades en funció de la posició que ocupa la vocal en el marc del radical, adduïdes per explicar els casos del tipus *f*[é]*sta* ~ *f*[e]*stassa* o *p*[é]*g* ~ *p*[e]*gam*, o la restricció de marcatge contextual en contra de la vocal neutra en la posició inicial del radical, adduïda per explicar els casos del tipus *f*[e]*minisme* (veg. § 4.2), serien innòcues, no tindrien efectes, per a les paraules començades en *VsC-*, ja que la vocal no es trobaria en la posició inicial del radical, context d'aplicació d'aquestes restriccions. D'aquesta manera, la reducció vocàlica s'aplicaria erròniament en aquests casos: **Est*[ə]*vet*, **esp*[ə]*ram* i **esp*[ə]*cial*.

Prince i Smolensky (1993: 225) suposen que en el procés d'aprenentatge d'una llengua hi actua un principi anomenat optimització del lexicó (*Lexicon Optimization*), segons el qual el que fa l'aprenent davant de la manca d'alternança és projectar la forma subjacent més acostada a la forma superficial (tot i tenir, de fet, més d'una forma subjacent possible al lexicó). En el cas que ens ocupa, aquesta forma seria /əsC/; d'aquesta manera, s'economitza o optimitza el pas de la forma subjacent a la forma superficial, atès que no cal assumir canvis d'una representació a l'altra i atès que, per tant, no hi ha costos per a les restriccions de fidelitat. Amb tot, sembla que aquesta no és l'aproximació més adequada per donar compte de les dades exposades en aquest treball, atès que això donaria lloc a realitzacions inexistents en el català de Mallorca. Com s'ha vist en parlar de la riquesa de la base, en efecte, partir d'una representació subjacent amb la vocal inicial dóna lloc a realitzacions inexistents, amb reducció vocàlica.

McCarthy (2005), finalment, es planteja de quina manera els aprenents construeixen les representacions subjacents a partir de les superficials, tant les que estan subjectes a alternances morfofonèmiques com les que no hi estan: l'àmbit de l'adquisició del llenguatge és especialment interessant en aquest sentit, ja que, a banda d'haver-se d'enfrontar als casos en què realment no hi ha alternances morfofonèmiques, l'aprenent té una experiència limitada i, per

tant, en molts casos desconeix les alternances morfològiques que li permetrien descobrir les formes subjacents.

De fet, d'acord amb la perspectiva de McCarthy (1981, 2005) és discutible que l'aprenent de català (de fet, en el seu treball, l'aprenent de l'espanyol) tingui com a referència l'alternança esmentada en la introducció [ə]*scriure* ~ *in*[Ø]*scriure* ~ *des*[Ø]*criure*, ja que es tracta d'alternances poc productives, com a mínim menys productives que les que podríem trobar en la flexió. Tal com s'ha vist en el § 5, el fet que els parlants mallorquins vacil·lin entre realitzacions amb reducció vocàlica a [ə] i realitzacions sense reducció vocàlica a [ə] en els casos en què l'estructura morfològica de la paraula no els és clara (*engr*[e/ə]*ixar*, *empr*[e/ə]*nyar*), o que apliquin la manca de reducció vocàlica quan la vocal no es troba en la síl·laba inicial del radical en casos en què la paraula té l'aparença de prefixada (*ab*[e]*rració*, *am*[e]*ricà*), demostra que les alternances morfofonològiques motivades per prefixació són indiscutiblement opaques.

Segons l'autor, amb tot, les estratègies a què pot recórrer l'aprenent en els casos d'absència d'alternança morfofonològica o els casos d'alternança opaca, són diverses. O bé pot recórrer a una projecció entre representació subjacent i representació superficial simultàniament fidel i infidel (seguint la hipòtesi de la riquesa de la base). O bé pot recórrer a una projecció fidel entre representació subjacent i representació superficial (seguint la hipòtesi de l'optimització del lexicó). O bé pot generalitzar una determinada projecció infidel entre representació subjacent i representació superficial, deduïda dels casos en què hi ha alternança, en tots els casos en què no hi ha alternança, seguint una versió radical de la hipòtesi de la riquesa de la base.

Tornant als casos abordats en aquest article, l'aprenent de la llengua catalana sap o, més ben dit, pot saber que la forma subjacent d'*escriure* és /skɾiw/, gràcies a l'alternança [ə]*scriure* ~ *in*[Ø]*scriure* ~ *des*[Ø]*criure*. I a partir d'aquesta alternança, l'aprenent pot construir la projecció infidel /Ø/ → [ə]. Ara bé: no té la mateixa informació a l'hora de determinar la forma subjacent de mots com ara [ə]*stona*, [ə]*scala*, o [ə]*special*, atès que no hi ha cap alternança morfofonològica que li permeti observar-los en un altre context. Segons la versió més radical de la hipòtesi de la riquesa de la base, el que fa el parlant en aquesta mena de casos és generalitzar la projecció infidel /Ø/ → [ə], plenament legítima en els casos en què hi ha alternança (p. ex. *escriure*), als casos en què no hi ha l'alternança (p. ex. *estona*, *escala*, *especial*).

Una primera observació que cal fer aquí és que, des d'un punt de vista estrictament individual, una projecció del tipus /ə/ → [ə] és més econòmica, atès que no cal presumir canvis entre forma subjacent i forma superficial. Però en un pla més general, és a dir, tenint en compte tots els casos de la llengua, fer derivar totes les [ə] de /Ø/ és encara més econòmic atès que es descarta, en el procés d'aprenentatge del català, una projecció addicional, en aquest context concret, és clar (p. ex. /ə/ → [ə]). Aquesta estratègia, la de generalitzar una determinada projecció fonamentada per les alternances morfofonològiques

als casos en què no hi ha aquestes alternances és el que l'autor anomena *free-ride*, això és, «drecera lliure», una idea que ja havia començat a elaborar en el treball del 1981.

Les dades considerades en aquest treball s'han d'interpretar com a evidència positiva a favor d'aquesta darrera alternativa. Els parlants del català de Mallorca, en efecte, prenen una drecera lliure a l'hora d'establir la representació subjacent de formes sense alternances morfofonològiques, sembla que nodrida pels casos en què sí que hi ha aquestes alternances: [ə]*st*[e]*vet*, [ə]*squ*[e]*met*, [ə]*sp*[e]*rau*, [ə]*sp*[e]*cial*, [ə]*st*[e]*roide*, [ə]*sk*[e]*tchar* són casos sense l'alternança [ə] ~ [Ø], i és per això que es planteja la qüestió sobre si la vocal inicial pertany al radical o no, així com la qüestió sobre si la vocal s'ha de llistar al lexicó. Com s'ha comprovat en aquest treball, la segona vocal d'aquestes paraules es veu afectada tant per les restriccions de fidelitat posicional com per les restriccions de marcatge contextual relativitzades d'acord amb la posició que ocupa la vocal en el marc del radical; tenint en compte això, es pot concloure que el parlant interpreta que aquesta segona vocal és la inicial del radical, i que, per tant, la primera queda al marge de la representació subjacent. I cal considerar-la, doncs, epentètica.

Clàudia Pons-Moll
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Bibiloni, Gabriel (1998), «La *e* àtona a Mallorca», dins *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, vol. 2, Barcelona, Universitat de Barcelona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 533-539.

Mascaró, Joan (2002), «El sistema vocàlic. Reducció vocàlica», dins Joan Solà, Maria-Rosa Lloret, Joan Mascaró & Manuel Pérez Saldanya (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1, Barcelona, Empúries, pp. 89-123.

McCarthy, John J. (1981), «The role of the evaluation metric in the acquisition of phonology», dins C. L. Baker, & John J. McCarthy (ed.), *The Logical Problem of Language Acquisition*, Cambridge (Massachusetts) / London, The MIT Press, pp. 218-248. [Accessible a <http://works.bepress.com/john_j_mccarthy/63>.]

McCarthy, John J. (2005), «Taking a free ride in morphophonemic learning», *Catalan Journal of Linguistics*, 4, pp. 19-55. [Monogràfic sobre «Morphology in Phonology», ed. Maria-Rosa Lloret & Jesús Jiménez.]

Lloret, Maria-Rosa & Jesús Jiménez (2008), «Marcatge posicional i prominència en el vocalisme àton», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 45 (tardor 2008), pp. 55-91.

Pons-Moll, Clàudia (2011), «Underapplication of vowel reduction to schwa in Majorcan Catalan productive derivation and verbal inflection», dins

Janine Berns, Haike Jakobs & Tobias Scheer (ed.), *Romance Languages and Linguistic Theory 2009. Selected papers from 'Going Romance' Nice 2009*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins, pp. 273-289. [Treball també presentat a la North East Linguistics Society 40 (NELS 40); apareixerà publicat com a «Underapplication of vowel reduction to schwa in Majorcan Catalan. Some evidence for the left syllable of the stem as a prominent position and for subparadigms», dins Seda Kan, Claire Moore-Cantwell & Robert Staubs (ed.), *Proceedings of NELS 40*.]

— (2012), «Loanword phonology, lexical exceptions, morphologically driven underapplication, and the nature of positionally biased constraints», *Catalan Journal of Linguistics*, 11, pp. 127-166. [Monogràfic sobre «Loanword Phonology», ed. Teresa Cabré & Michael Kenstowicz.]

— (en premsa), «(Des)obediències de la reducció vocàlica en el català de Mallorca», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* (tardor 2013).

PRINCE, Alan & Paul SMOLENSKY (1993), *Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar*, report núm. RuCCS-TR-2, New Brunswick, Rutgers University Center for Cognitive Sciences; Boulden, University of Colorado. [Versió de 2002 accessible a <http://rutgers.roa.edu>, núm. 457; cito per la versió rev. publicada a Oxford/Malden, Blackwell, 2004.]

VENY, Joan (1962), «Notes phonétiques sur le parler de Campos (Majorque)», *Boletim de Filologia*, 20, pp. 334-335.

WHEELER, Max W (2005), *The Phonology of Catalan*, Oxford, Oxford University Press.